

ність, ради которой совершается развитие общества и настаивает на необходимости создания достойных основ для развития его сущностных сил, для формирования гармоничной личности, которая сможет найти свое место в жизни. В связи с этим в статье уточняется ряд понятий, связанных с термином “гармоничная личность”.

Гармоничная личность, гуманизм, креативность, творческая направленность личности, творчество.

Article reveals the essence of humanistic views of Japanese music pedagogue Shinichi Suzuki. He defines the main objective of training as an influence on child's character formation through love, respect, creativity, imagination. S. Suzuki pays special attention to child's personal enhancement through optimization of its inner disposition by game and natural interest towards the world. In fact, he evolves the philosophy of socialization and personal enhancement, based on the belief that every child has a great potential and sensible assistance for fully reveal is needed. So what Suzuki calls the classical approach to talent training is, in fact, kind of ideological principle that should guide educators in their work to assist individual discovering themselves, showing extraordinary abilities. As a humanist, Japanese pedagogue regards person as a value for which society's development happens and insists on the necessity of worthy basis creation for its essential forces development to form a harmonious personality that will be able to find its place in life. In this regard, the article specifies a number of concepts related to the term “harmonious personality”.

Harmonious personality, humanity, imagination, personality's creative orientation, creativity.

УДК 378. 147:37.025

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВИТРИВАЛІСТЬ СТУДЕНТІВ

О.А. Дьомін, кандидат педагогічних наук, доцент

В статті подаються результати психолого-педагогічних досліджень на основі яких розкривається залежність якості навчання у вищому навчальному закладі від внутрішнього енергетичного ресурсу особистості студента. Встановлено тенденцію спрямованості особистісного ставлення до навчальної праці у студентів, що мають надлишок внутрішньої енергії та у студентів, які мають малий ресурс цієї енергії. Виявлені канали та чинники формування у студентів інтелектуальної витривалості. Вказані резерви прискорення нейтралізації ас-

тенічних мотивів негативної модальності на першому (найскладнішому) етапі формування інтелектуальної витривалості. Встановлено, що найкращі результати навчальної діяльності студентів досягають ті викладачі, які запроваджують інноваційні педагогічні технології з врахуванням чинників формування інтелектуальної витривалості студентів при завантаженні їх самостійною навчальною роботою.

Ключові слова: інноваційні педагогічні технології, астеничні мотиви негативної модальності, інтелектуальна витривалість, навчальна діяльність.

В статті представляються результати психолого-педагогічних досліджень, на основі яких розкривається залежність якості освіти в вищій школі від внутрішнього енергетичного ресурсу особистості студента. Встановлено тенденцію спрямованості особистісного ставлення до навчальної роботи студентів, які мають надлишок внутрішньої енергії, і у студентів, які мають малий ресурс цієї енергії. Виявлені канали і фактори формування у студентів інтелектуальної витривалості. Указані резерви прискорення нейтралізації астеничних мотивів негативної модальності на першому (найскладнішому) етапі формування інтелектуальної витривалості. Встановлено, що найкращі результати навчальної діяльності студентів досягають ті викладачі, які вносять інноваційні педагогічні технології з урахуванням факторів формування інтелектуальної витривалості студентів при завантаженні їх самостійною навчальною роботою.

Ключевые слова: инновационные педагогические технологии, астенические мотивы негативной модальности, интеллектуальная выносливость, учебная деятельность

Вищі аграрні заклади освіти готують майбутніх кваліфікованих фахівців для роботи в сільськогосподарському виробництві, які повинні бути конкурентоздатними на ринку праці і готовими в цих умовах знаходити можливості нарощувати продуктивність сільськогосподарського виробництва.

Для того, щоб здійснювати підготовку таких фахівців, є потреба постійно удосконалювати навчально-виховний процес, підвищувати його здатність забезпечувати кожному студенту гармонійний розвиток його особистості і надавати можливості оволодіти системою знань, умінь і навичок, які потрібні виробництву сучасному і на перспективний його розвиток у майбутньому. Одним з основних чинників такої підготовки є врахування і нарощування інтелектуальної витривалості студентів в процесі їх навчальної діяльності.

Основний чинник працездатності і пасивності студентів у навчальній діяльності

Протягом навчального дня ефективність навчальної роботи студентів має властивість постійно змінюватись. Результати багатьох наукових досліджень стверджують, що систематичні заняття фізичним спортом в після аудиторний час особливо благотворно впливають на продуктивність

розумової праці.(6) Студенти, які регулярно займаються у спортивних секціях гімнастики, боротьби, легкої атлетики та інших, як правило, значно поліпшують свою успішність. Багато з них стають відмінниками навчання.(2) Слід додати, що ефективність навчання студентів підвищується, коли за розкладом фізкультура проводиться в останні години занять. Разом з тим, якщо заняття фізкультурою проводяться не в останні години занять, то спад у продуктивності розумової роботи повсюдно спостерігається в учнів і в студентів у перші години після м'язового навантаження. Головна причина цього явища пояснюється тим, що для фізичної та розумової праці витрачаються ресурси внутрішньої енергії, які, в основному, є спільними як для фізичної так і для розумової праці. Разом з тим зауважимо: ці факти ще не визначають, що внутрішня енергія, яка забезпечує роботу м'язів, і енергія для розумової праці нічим не відрізняються.

На основі розглянутих фактів можна стверджувати, що продуктивність інтелектуальної праці кожної конкретної людини залежить в першу чергу від величини потенціалу її енергетичних ресурсів. Залежить також від своєчасного виведення метаболітів, які гальмують розумову діяльність. Очевидно гальмування розумової діяльності невиведеними метаболітами вимагає збільшеної витрати енергії на виконання тієї ж роботи, в порівнянні з витратами, коли метаболіти виведені з нервових клітин. Цю залежність слід передбачати в розробках педагогічних методик.

Використання емоційних резервів внутрішньої енергії - другий шлях активізації розумової праці. Організм людини і її психіка мають резерви, які дозволяють розв'язувати найскладніші суперечності, що виникають в житті і діяльності. В нашому випадку таким надійним резервом може стати емоційно-вольова сфера людини. Емоції, особливо позитивні, можуть надавати наснаги в діяльності людини.(4) Очевидно вони мають властивість відкривати додаткові внутрішні ресурси енергії і спрямовувати їх на діяльність людини. Можна вважати, що в цьому полягає феномен стеничності емоцій (stena – сила).(5)

В розумовій діяльності стеничні властивості притаманні не тільки позитивним емоціям. Вони властиві також і негативним, що виникають внаслідок примушування.(1) Правда, в порівнянні з позитивними, негативні емоції стимулюють діяльність в меншій мірі і не викликають особливої наснаги. Під дією негативних емоцій стеничного характеру та ж сама робота вимагає більше часу і, як правило, є нижчої якості. При виконанні навчальних завдань студенти в таких випадках допускають більше помилок, у них залишаються поза увагою окремі важливі компоненти знань. Результати діяльності в такому стані здебільшого не досягають до високої оцінки виконаної роботи. І все ж таки цілеспрямована навчальна діяльність має місце, студент хоча й працює під впливом лише зовнішніх спонукальних мотивів, разом з цим просувається до мети. Маємо феномен, коли емоції негативні стимулюють діяльність позитивну. Цей феномен також необхідно враховувати в побудові педагогічних методик та технологій.

І позитивні, і негативні емоції в більшій або меншій мірі відкривають додаткові ресурси енергії для здійснення потрібної діяльності і допомага-

ють долати гальмівну дію нагромаджених невиведених метаболітів. Цим не вичерпується благодатний вплив емоцій на діяльність. Більше того, емоції мають ще одну чудову властивість, вони разом з розумовою роботою можуть збуджувати діяльність серцево-судинної системи людини, завдяки чому прискорюється видалення метаболітів, зменшується їх нагромадження і таким чином знижується їх гальмівний вплив на розумову діяльність.

Коли з'являються перші ознаки втоми в результаті тривалої роботи, починає проявляти себе потреба відновлення рівноваги. Цей прояв звичайно викликає певні натяки підсвідомого потягу до відпочинку і разом з цим максималізує готовність психіки до сприйняття додаткових ресурсів енергії. Емоційна сфера якраз має властивість відкривати додаткові внутрішні ресурси енергії. Тому в стані перших ознак втоми зростає здатність психіки до підвищення реакції на зовнішні подразники, які викликають збудження емоцій.

Такий феномен можна спостерігати як природній експеримент на заняттях в будь-якому навчальному закладі. Зранку студенти сповнені енергії після нічного відпочинку і, коли на першій лекції з'являється комічна ситуація - створена лектором чи випадкова - вони реагують ледь помітним просвітленням обличчя і мало в кого з'являється усмішка. В кінці робочого дня, коли ресурси енергії в значній мірі витрачені у розумовій діяльності і вже з'явилися нагромадження невиведених вчасно метаболітів, найменший натяк на комічне викликає дружній сміх і навіть регіт. Спонтанно, на рівні підсвідомості, спрацьовує готовність до сприйняття додаткових ресурсів енергії. Ця готовність проявляється у вигляді посиленої веселої реакції на подразнення від комічного. До речі, стомлена людина посилено реагує і на подразники, що викликають негативні емоції, які теж несуть заряд додаткової енергії. Додаткова енергія від емоцій знімає почуття втоми, поліпшує очищення від нагромаджень метаболітів і студенти знову готові певний час плідно працювати. Прийоми подразнення для виклику стенічних емоцій в навчальному процесі доцільно здійснювати в творчих доробках педагогічних технологій.

Великий вчений і талановитий лектор, Євген Оскарович Патон, застосовував з цією метою такий прийом на своїх лекціях. У Київському політехнічному інституті, на вечірньому факультеті, студенти приходили в аудиторію після робочого дня на підприємствах вже стомлені. Тому багато хто з них невдовзі втрачав увагу і впадав у дрімотний стан. Тоді Євген Оскарович зупиняв лекцію і звертався до аудиторії: "Давайте посміємось!". І починав реготати гучним басом. Дрімота швидко відлітала від студентів і вся аудиторія також починала реготати. Тоді лектор вигукував: "А тепер досить! Пішли далі...", - і продовжував лекцію.

Емоційний імпульс відкривав у студентів джерело додаткової енергії, поліпшувався метаболічний процес і вони знову включалися в навчальну роботу, доки вистачало енергії цього імпульсу. Лектор вловлював момент, коли треба було відновити емоційний імпульс і знову застосовував цей прийом. На першій порі студентів дивувала така поведінка лекто-

ра, але готовність психіки стомленої людини до сприйняття додаткової енергії спрацьовувала надійно, і студенти мимоволі сміялися разом з лектором. В подальшому, відчуваючи в собі підбадьорення, яке давало змогу працювати на лекції, студенти охочіше і дружніше включалися в сеанс чергового емоційного імпульсу.

Особистісне ставлення до навчальної праці студентів з надлишковим і недостатнім запасом внутрішньої енергії

Тут доречно зважити на ще одну особливість. В аудиторії не всі студенти потрапляли в дрімотний стан. Певна їх частина зберігала працездатність і після роботи на підприємствах була здатна продовжувати навчальну роботу у вечірній час без допомоги емоційних імпульсів. Це студенти, які мали великий ресурс внутрішньої енергії, спадково наділеної їм від природи, або набутої у процесі діяльності. За нашими дослідженнями число таких студентів складає 15-20 відсотків. У них внутрішня енергія генерується з таким надлишком, що її запаси весь час зростають, енергетичні ресурси нагромаджуються і спричиняють відхилення від психофізіологічної рівноваги. У таких людей потреба збереження рівноваги може проявлятися зовсім по-іншому, ніж у людей з малими ресурсами внутрішньої енергії. У них створюється мотивація витрати зайвої енергії, яка проявляється в неперекорному бажанні діяльності. Такі люди поза діяльністю відчують себе дискомфортно і не можуть довго перебувати в бездіяльному стані.

У людини з невеликим ресурсом енергії діяльність, яка потребує зосередження зусиль на тривалий час, часто супроводжується негативними емоціями. Стенічні емоції негативної модальності теж посилюють діяльність серцевосудинної системи та активізують метаболічні процеси. Але разом з цим вимагають підвищених витрат енергії на подолання внутрішнього супротиву потребо-мотиваційної сфери. Зовнішня мотивація вимушує свідомість здійснювати певну діяльність, а внутрішня мотивація створює психічний опір виконанню цієї діяльності, викликаючи негативні емоції.

В таких умовах енергія витрачається і на вольові зусилля для подолання психічного супротиву внутрішньої мотивації, і на виконання діяльності, нав'язаної зовнішніми мотивами. Тому сама діяльність йде повільніше, її якість погіршується і, разом з тим, і так невеликий запас ресурсів енергії витрачається інтенсивніше. Втома наступає швидше.

Тут маємо умови, коли людина свідомо, вольовим зусиллям включається в діяльність, яка не мотивується потребами збереження рівноваги. Таким чином людина свою діяльність спрямовує на зростання відхилень від психофізіологічної рівноваги. І ця діяльність закономірно зустрічає протидію внутрішніх мотивів.

Людина, під дією зовнішніх мотивів, не дивлячись на цю протидію, може продовжувати роботу і, хоча не так швидко, і не так якісно, але досягає мети своєї діяльності.

За таких умов перебігу психічних процесів студенту важко вмотивувати інтерес до навчальної роботи. Це є чи не найголовнішою причиною, яка привертає увагу педагогів і психологів на дослідження шляхів

пробудження у студентів інтересу до навчання. В цьому напрямі зосереджують пошуки інноваційних педагогічних технологій в своїй практичній роботі і викладачі, але домогтися успіху вдається не кожному. Досягають позитивних результатів у формуванні інтересу до навчання здебільшого викладачі, які оволоділи педагогічною майстерністю.

В психологічній літературі потреби людини вважають генераторами її поведінки (А.Маслоу, Г.Меррей, К.Обуховський (3) та інші) . Однією з найважливіших потреб, що часто зумовлює поведінку людини, є потреба психофізіологічної рівноваги. Але психофізіологічні процеси настільки складні і різноманітні, що повної рівноваги досягти ніколи не вдається, отже річ може йти лише про оптимальне наближення до рівноваги. Де з'являються більші відхилення від рівноваги, виникають відповідні мотиви поведінки, тобто спрацьовує потребо-мотиваційна сфера, спрямовуючи діяльність або бездіяльність людини в напрямі наближення до рівноваги.

В організмі людини ресурс енергії, слід думати, створюється здебільшого в такій мірі, щоб забезпечити рівновагу в нормальних умовах життя і мати певний запас для діяльності на подолання екстремальних обставин, які зустрічаються в житті і вимагають підвищеної витрати енергії.

В одних людей цей запас мінімальний і тому вони включаються в повсякденну діяльність здебільшого з неохотою, без особистої внутрішньої мотивації. Для них головними мотивами, що спонукають до повсякденної діяльності, є зовнішні мотиви. І чим менший запас енергії, тим сильніші потрібні зовнішні мотиви, щоб спонукати людину до діяльності. Внутрішні мотиви таких людей спрямовані на мінімальну витрату запасів енергії.

Спостерігається ще й така динамічна закономірність: чим менше людина включається в діяльність, тим обмеженішими продукуються у неї запаси енергії. Поступово навіть атрофуються механізми, що генерують її. В такий стан потрапляють в основному ті люди, у яких мало розвинуті вольові якості. В народі їх називають "безвольними", тому що без зовнішніх мотивів, власними вольовими зусиллями така людина не може вводити себе в щоденну діяльність.

Тривалість часу формування витривалості до інтелектуальної праці залежить від різних чинників. *Перший чинник* – знання закономірностей оволодіння знаннями, уміннями і навичками (1). *Другий чинник* – вольові можливості студента змушувати себе до систематичної праці. Якщо студент може володіти своєю волею і спрямовувати її зусилля на навчальну діяльність, тоді тривалість часу на вольове подолання супротиву внутрішніх мотивів зменшується. Емоції швидше зводяться до нейтрального стану, прискорюється поява внутрішньої мотивації до навчальної діяльності. Це вже ознака досягнення певного рівня витривалості. У безвольного студента цей процес видовжується в часі настільки, що може й не довести до появи ознак витривалості.

Третій чинник – наполегливість і зосередженість, які проявляє студент в навчальній праці. Чим наполегливіше він виконує навчальну робо-

ту і чим зосередженіше працює, не відволікаючись на дію побічних подразників, тим надійніше прискорюється у нього формування витривалості.

Четвертий чинник – психофізіологічні особливості особистості студента, серед яких найважливіша особливість – це притаманна кожній людині величина ресурсу внутрішньої енергії, потрібної для збереження психофізіологічної рівноваги. В одного студента цього ресурсу ледь вистачає для забезпечення найнеобхідніших фізіологічних процесів, тобто практично *нульовий запас* внутрішньої енергії. У другого – в енергетичному ресурсі є *мінімальний запас* для подолання якихось неочікуваних відхилень, що можуть з'явитися у людини і вимагатимуть посиленних психічних чи соматичних дій. У третього запас енергії дещо більший – *запас середнього рівня*. У четвертого – ресурс енергії ще більший, але ще не досягає межі, за якою вже діє потреба позбавитися від надлишку енергії, тобто – *запас вище середнього рівня*. У п'ятого – є *надлишок* ресурсу внутрішньої енергії.

Таким чином, для кожного студента відповідно віддалений час, за яким він може відчути ознаки витривалості. Для першого студента – з нульовим запасом внутрішньої енергії - цей час найвіддаленіший при рівних всіх інших умовах, а для четвертого – найкоротший, порівняно з трьома попередніми.

Висновки

Таким чином для подолання вищезгаданих суб'єктивних явищ і з метою створення умов для нарощування у студентів ресурсу розумової енергії та інтелектуальної витривалості, необхідно систематично їх навантажувати завданнями для самостійної навчальної роботи. Поряд з цим слід заохочувати їх до помірної, але регулярної фізичної навантаженості – головним чином – спортивного.

На основі виконаного нами дослідження ми пропонуємо висновки, сформульовані у формі положень, які доцільно враховувати в розробках і запровадженнях інноваційних педагогічних методик та технологій.

1. Працьовитість студентів у навчальній діяльності в великій мірі залежить від їх витривалості в інтелектуальній праці.

2. Витривалість в навчальній праці базується на величині ресурсу внутрішньої енергії студента.

3. Більшість (понад 70%) студентів має недостатній ресурс внутрішньої енергії і потребують педагогічної роботи з ними для забезпечення належної витривалості в навчальній роботі.

4. Спрямування мотивації потреби психофізіологічної рівноваги людини залежить від величини ресурсу енергії. Якщо ресурс малий, мотивація цієї потреби викликає астеничні емоції, дія яких спрямована на гальмування навчальної діяльності. У студентів з великим ресурсом мотивація цієї ж потреби - легко породжує стеничні позитивні емоції, що сприяють навчальній діяльності.

Список літератури

1. Дьомін А.І. Психолого-фізіологічні основи активізації навчання / Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябець В.І. Формування активності студентів у навчанні. – Київ: Вища школа, 1998. – с. 59-95
2. Макаренко А.С. Про виховання. – К.: Радянська школа, 1978. – 344 с.
3. Обуховський К. Психология влечения человека. – М., 1972.
4. Психологія: Підручник /За ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
5. Словарь иностранных слов. Под ред.Лехина И.В. и Петрова Ф.Н. – М. : Изд. Иностраных и национальных словарей, 1954. – 856с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Радянська школа, 1977. – т.3. – С.175-176.

The article presents the results of the psychological-pedagogical researches on the basis of which reveal the dependence of the quality of training in a higher educational institution of the internal energy resource personality of a student. It is determined that an average of seventy percent of the students have a lack of internal energy resource for mastering knowledge at a high quality level. Set the trend direction personal attitude to the educational work of students with excess internal energy and the students who have the short life of this energy. Identified channels and factors of forming of students ' intellectual stamina. Outlines the stages of formation of the intellectual stamina in the learning process starting from secondary school to University educational institution. These reserves acceleration neutralization of asthenic motives negative modality on the first (the most difficult) stage of formation of the intellectual stamina. It is established, that the best results of educational activity of students reach those teachers who enter teaching methods and technologies taking into account the factors of formation of the intellectual stamina students at boot students ' self-study work.

Nnovative educational technologies, asthenic motives negative modality, intellectual stamina, educational work

УДК 378.147:355.233

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ФОРМ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

***С.М. Жембровский, кандидат педагогічних наук
НУОУ ім. Івана Черняхівського***

У статті проведено аналіз сучасного стану рівня методичної підготовки військовослужбовців як показника якості функціонування